

Психоаналітичні теорії розвитку особистості та психіки

Maksymenko S.D. Psychoanalytic theories of the development of personality and psyche / S.D. Maksymenko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufrieva. – Issue 28. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 7–20.

С.Д.Максименко. Психоаналітичні теорії розвитку особистості та психіки. Автором проаналізовано проблему психічного розвитку особистості дитини та вплив навчання й виховання на розвиток, що у різних напрямках і підходах має своє особливе трактування. Підкреслено, що найбільш визнаною й авторитетною є глибинна психологія, в межах якої процес формування і розвитку особистості висвітлено досить фундаментально. Акцентується увага на тому, що завдання психолога – виявити переживання, які травмують людину, і звільнити від них особистість шляхом пригадування, свідомого аналізу витіснених потягів, розуміння причин неврозів. Констатується, що дослідження в галузі психопатології та психіатрії зумовили потребу вивчення ролі і дій неусвідомлюваних чинників, які визначають потреби й потяги особистості, її поведінку, що сприяло утворенню психоаналітичного напрямку в психології (З. Фрейд). Зазначено, що концепція З. Фрейда, який торкнувся найважливіших складових психіки людини, про підсвідоме, увібрала в себе багато різноманітних спостережень, здогадів і припущень. Наголошено, що саме ранні стадії психосексуального розвитку є в психоаналізі визначальними факторами всього людського життя. Встановлено, що враження перших п'яти років, зрозуміло, майже цілком відносяться до сфери несвідомого, причому співвідношення забутого і витиснутого матеріалу (описове та динамічне несвідоме) складає основу конституціональної схильності людини до виникнення психічних порушень.

Зроблено висновок, що психічний розвиток особистості розглядається глибинними психологічними школами як становлення свідомості, а динаміка відносин між усвідомлюваними та неусвідомлюваними частинами (сторонами, аспектами) психіки і складає власне психічний розвиток. Зазначено, що цю точку зору в тій чи іншій формі можна вважати загальною для більшості психоаналітиків, навіть якщо вони додержуються різних поглядів на природу і сутність несвідомого та ступінь його впливу на особистість.

Ключові слова: психоаналітичні теорії, розвиток особистості, глибинна психологія, психіка, психічний розвиток, потяги, вплив, невро-

зи, свідоме і несвідоме, психосексуальний розвиток, структура особистості.

С.Д. Максименко. Психоаналитические теории развития личности и психики. Автором анализируется проблема психического развития личности ребёнка и влияние обучения и воспитания на развитие, что в разных направлениях и подходах имеет особое трактование. Подчёркивается, что наиболее признанной и авторитетной является глубинная психология, в рамках которой процесс формирования и развития личности освещены достаточно фундаментально. Акцентируется, что задача психолога – выявить переживания, которые травмируют человека, и освободить от них личность путём припоминания, сознательного анализа вытесненных влечений, понимания причин неврозов. Констатируется, что исследования в области психопатологии и психиатрии обусловили необходимость изучения роли и действий неосознаваемых факторов, определяющих потребности и влечения личности, её поведение, что способствовало образованию психоаналитического направления в психологии (З. Фрейд). Отмечено, что концепция З. Фрейда, который коснулся важнейших составляющих психики человека о подсознательном, вобрала в себя много различных наблюдений, догадок и предположений. Отмечено, что именно ранние стадии психосексуального развития являются в психоанализе определяющими факторами всей человеческой жизни. Установлено, что впечатление первых пяти лет почти полностью относятся к сфере бессознательного, причём соотношение забытого и вытесненного материала (описательный и динамическое бессознательное) составляет основу конституциональной предрасположенности человека к возникновению психических нарушений.

Сделан вывод, что психическое развитие личности рассматривается глубинными психологическими школами как становление сознания, а динамика отношений между осознаваемыми и неосознаваемыми частями (сторонами, аспектами) психики и составляет собственное психическое развитие. Указано, что эту точку зрения в той или иной форме можно считать общей для большинства психоаналитиков, даже если они придерживаются разных взглядов на природу и сущность бессознательного и степень его воздействия на личность.

Ключевые слова: психоаналитические теории, развитие личности, глубинная психология, психика, психическое развитие, влечения, влияние, неврозы, сознательное и бессознательное, психосексуальное развитие, структура личности.

Постановка проблеми. У світовій психології проблема психічного розвитку особистості дитини і впливу навчання та виховання на розвиток у різних напрямках і підходах має своє особливе трактування. Найбільш визнаною й авторитетною є глибинна психологія, в межах якої процес формування і розвитку особистості висвітлено досить фундаментально.

Основний корпус уявлень про розвиток особистості і психіки, сформований роботами З. Фрейда і його соратників, істотно доповнений і трансформований у теорії об'єктних відносин (М. Кляйн, М. Малер, Д.В. Винникотт), его-психології (Г. Фрейд, Х. Кохут, Е. Еріксон), індивідуальній психології А. Адлера і юнґіанстві, структурному психоаналізі (Ж. Лакан, Ж.-А. Міллер).

Мета нашої статті – теоретичний аналіз психоаналітичних теорій розвитку особистості та психіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження в галузі психопатології та психіатрії зумовили потребу вивчення ролі і дій неусвідомлюваних чинників, що визначають потреби й потяги особистості, її поведінку. Так утворився психоаналітичний напрям у психології (З. Фрейд). Концепція З. Фрейда про підсвідоме [Фрейд, 1998] увібрала в себе багато різноманітних спостережень, здогадів і припущень.

У структурі особистості З. Фрейд, як відомо, виокремлює три компоненти:

1) Ід (воно) – осередок інстинктів, сексуальних або агресивних потягів, що мусять негайно вдовольнитися, незалежно від відношення людини з оточенням. Ці прагнення, проникаючи з підсвідомого у свідомість, стають джерелом активності людини, своєрідно спрямовують її вчинки та поведінку. Особливого значення психоаналітики надають сексуальним потягам;

2) Его (я) – регулятор, який сприймає інформацію оточення і стан власного організму, зберігає її в пам'яті і організує дії в інтересах самозбереження;

3) Супер-его (над-я) – сукупність моральних стандартів, заборон і заохочень, засвоєних особистістю здебільшого неусвідомлено, впродовж виховання.

На думку З. Фрейда, всередині людини постійно відбувається таємнича війна між прихованими в глибинах психіки неусвідомленими психічними силами та необхідністю вижити у ворожому людині соціальному середовищі.

Заборони з боку соціального середовища та «цензура» свідомості, стикаючись з неусвідомлюваними потягами, призводять до душевних травм, придушують енергію прагнень. Вимоги до Его з боку Ід, Супер-его і соціуму, до якого індивід мусить пристосуватися, спричинюють величезне внутрішнє напруження.

Внаслідок таємної війни всередині особистості (головним її рушієм є сексуальні потяги – лібідо) остання неминуче постійно перебуває в стані конфлікту з собою і соціальним оточенням. Та ця енергія нікуди не зникає і змушена відшукувати шляхи виходу назовні.

Внаслідок зіткнень і боротьби компонентів особистості виникають невротичні симптоми, сновидіння, помилкові дії (обмовки, параксиси (помилкові дії) тощо), забування неприємного.

Отже, завдання психолога – виявити переживання, що травмують людину, і звільнити від них особистість шляхом пригадування, свідомого аналізу витіснених потягів, розуміння причин неврозів. Справді, З. Фрейд торкнувся найважливіших складових психіки людини. Питання про мотиви як реальний чинник регуляції поведінки, динаміки відношень між її різними (усвідомлюваними і неусвідомлюваними) компонентами він висунув як першочергові. Але пояснення отриманих фактів призвело до того, що мотивація тлумачилася як психічна енергія, яка циркулює в організмі і має один вектор – спрямованість на розсіювання і розрядження.

У класичному психоаналізі розвиток психіки й особистісне зростання розглядаються як диференціація Его – свідомості і самосвідомості, а також як процес становлення стійкої мережі взаємовідносин Его з навколишньою дійсністю. Его (Я) розвивається з Ід (Воно), і підвищення рівня свідомості будь-якого психічного процесу прийнято вважати прогресом, тоді як зниження свідомості – це регрес, занепад.

Свідомість розвивається з несвідомого шляхом його диференціації – ускладнення і роздроблення, поділу на частини. Цей процес специфічний на різних стадіях розвитку, що різняться визначеною формою розвитку потягів, відповідно до Фрейда, переважно сексуальних і агресивних.

Саме ранні стадії психосексуального розвитку є в психоаналізі визначальними факторами всього людського життя. Враження перших п'яти років, зрозуміло, майже цілком відносяться до сфери несвідомого, причому співвідношення забутого і витиснутого матеріалу (описове і динамічне несвідоме) складає основу конституціональної схильності людини до виникнення психічних порушень.

Найперший етап особистісного розвитку – це відділення дитини від матері, народження і психічне народження (термін М. Малера) людини. Народження є значною фізіологічною і психологічною травмою, що надалі служить універсальним зразком (прототипом) для ситуацій, пов'язаних зі стражданнями, дискомфортом і тривогою. Найбільш вражаючі описи впливу родової травми на подальше життя особистості містять роботи Отто Ранка («Травма народження», 1924) і Шандора Ференці («Досвід теорії генітальності», 1924).

Розвиток почуття реальності і здібності розрізняти власне «Я» і навколишню дійсність відбувається поступово. Головну роль у цьому процесі відіграє мати, що розумно чергує задоволення потреб і часткову фрустрацію. Якщо мати надто турботлива – у дитини немає необхідності розвивати контакти з дійсністю, якщо недостатньо – виникає страх перед загрозливою ворожістю світу. Найбільше детально відносини дитини з матір'ю розглянуто в об'єктних школах [Валлон, 1967; Зінченко, 2002; Виннікотт, 1998]. Основи об'єктної теорії сформульовані Фрейдом, а свій подальший розвиток вона одержала в роботах М. Кляйн, У.Р. Байона, М. Балінта, Д.В. Віннікотта, О.Ф. Кернберга, Р.А. Спітца, В.Р.Д. Фейрберна і багатьох інших.

Оральна стадія розвитку особистості, що займає перший рік життя, характеризується поступовим розвитком і диференціацією почуття «Я».

Спочатку психіка немовляти представлена несвідомими потягами й інстинктами, задоволення яких повинно бути негайним, а почуття задоволення поширюється по всьому тілу дитини. Его спочатку оформляється як інстанція, що здатна відкласти задоволення, а також вибрати спосіб досягнення насолоди і реалізувати його. Пізніше розвивається здатність відмовлятися від неприйнятих у суспільстві потягів чи способів одержання задоволення, ця функція зазвичай співвідноситься з Над-Я.

У роботі «Норма і патологія дитячого розвитку» [Фрейд А., Фрейд З., 1997] Ганна Фрейд детально описує поведінку і вчинки інфантильної (фіксованої на оральній стадії) особистості в порівнянні зі зрілою.

Наступна стадія розвитку об'єктних відносин називається депресивною. М. Кляйн вважає головним підсумком цього періоду здатність дитини справлятися з тривогою, що підготовлює її до протиріч і складностей едіпового комплексу. Дитина вчиться адекватно реагувати на зовнішню агресію (розуміння змісту покарань), знаходить здатність переносити негативну стимуляцію чи відсутність позитивної, засвоює уявлення про те, що шлях до задоволення потяга не завжди пролягає по лінії найменшого опору.

Перехід (подолання) депресивної позиції містить у собі почуття подяки, обумовлене здатністю до любові, а не провини. Це пов'язано з формуванням уявлення про стійко «гарний» об'єкт, що потім є основою інтеграції почуття власного «Я».

У класичному психоаналізі прийнята інша періодизація.

Об'єктна теорія глибоко вивчила процес формування взаємин із собі подібними, системи соціальних зв'язків індивіда,

виділила й описала різні форми деструктивної і патологічної взаємодії людей. Так, Ганна Фрейд вважає, що шизоїдна і шизофреноподібна симптоматика розвивається в осіб, чий психічний розвиток зупинився на стадії дитячого аутизму, тоді як розлад симбіотичних відносин з матір'ю може призводити до важких форм депресії.

М. Кляйн пов'язує з об'єктними відносинами два основних типи тривоги, що може переживати особистість. Персекуторна тривога (тобто, страх переслідування, страх ворожого відношення з боку навколишніх) розвивається в людей, для яких характерна вища параноїдно-шизоїдна сплутаність, а депресивна тривога (страх втрати улюбленого об'єкта) властива тим, хто не зумів сформулювати уявлення про позитивне і стійке власне «Я» (перебороти депресивну позицію).

У першому випадку людина не вміє відокремлювати позитивні та добрі риси й властивості від негативних, і відчуває сильний страх того, що об'єкт (кохана, начальник, приятель) у будь-яку хвилину може стати ворожим, агресивним. Відносини з людьми її лякають у силу непередбачуваності поведінки останніх. Якщо ж суб'єкт не впевнений, що заслуговує на увагу, схвалення і любові, йому важко відповісти взаємністю на симпатію іншої людини.

Цікаву дихотомію базових типів об'єктних відносин пропонує М. Балінт. У роботі «Трепет і регресія» [Balint, 1959] він пропонує поняття окнофілії, що означає потребу триматися за надійний, стійкий об'єкт, який гарантує захист і безпеку, і філобатії – радості від залишення об'єкта, «трепету насолоди, змішаної з тривогою і задоволенням», що відчуває особистість у позбавленому об'єктів, але дружньому (не ворожому) просторі.

Американський психоаналітик Філіс Грінейкр розглядає формування почуття власної ідентичності як процес, що цілком залежить від розвитку об'єктних відносин. На її думку, усвідомлення власного «Я» суб'єкта розвивається через розуміння того, як його уявляють і оцінюють інші люди. Діти і дорослі інтроєктивно привласнюють образ власної особистості, що складається у їхніх близьких. Інші автори, наприклад, Теодор Рейк і Джозеф Сандлер, думають, що об'єктні відносини впливають насамперед на формування Супер-его.

Друга важлива сторона фалічної стадії, тісно пов'язана з едіповим комплексом, – формування Над-Я. Це досить складне психічне утворення, що контролює бажання і потяги особистості і всю поведінку людини в цілому. Прийнято вважати, що розвиток Супер-его є результатом внутрішнього конфлікту між почут-

тям провини й ідеальним уявленням про себе, що пов'язаний із засвоєнням батьківських заборон на даній стадії особистісного розвитку.

Звичайно до Над-Я відносять моральні норми і правила, у тому числі і релігійні, совість, принципи і різні заборони, а також ідеали і цінності особистості – одним словом, все, що дозволяє їй відрізнити добро від зла (у найширшому розумінні) і поводитися відповідно до уявлень про погане і гарне, належне, припустиме і недозволене.

Після едіпової стадії в психосексуальному розвитку особистості настає латентний період, що закінчується статевим дозріванням. У дорослої людини формується зріла генітальна організація, відмінна від інфантильної, але з відбитками більш ранніх стадій. Отже, у класичному психоаналізі магістральна лінія нормального розвитку визначається тріадою «аутоеротизм – латентність – генітальність».

Згідно з теорією А. Адлера (1870–1937), провідним мотивом діяльності людини є вроджене прагнення до зверхності, до влади. Витоки цього прагнення – почуття неповноцінності, притаманне кожній людині, і намагання компенсувати свої слабкості та розвивати неповноцінні функції. Щоб подолати почуття неповноцінності, людина прагне піднести себе в очах оточуючих і у власному уявленні про себе.

Структура особистості, за А. Адлером, формується в ранньому дитинстві (до 5 років) і переживається як прототип, своєрідний зародок «стиль життя», що визначає весь наступний психічний розвиток. Цілі життя складаються з усвідомленого почуття неповноцінності, спроб його подолання і самоствердження.

Якщо в особистості є реалістична мета – її життя нормальне, а якщо навпаки – особистість стає невротичною і асоціальною. Ці стани активізують механізми компенсації і гіперкомпенсації. Активність людини спрямовується на досягнення особистої влади над іншими, зверхності і супроводжується відхиленнями поведінки від соціальних цінностей і норм. Тому завдання психолога – допомогти людині усвідомити, що її цілі і прагнення нереальні і спрямувати сили на компенсування в творчих актах, самовдосконаленні, вияві себе в науці, філософії, мистецтві.

Трохи інакше розглядає процес розвитку особистості основоположник аналітичної психології Карл Густав Юнг [Юнг, 1994]. Мета психічного розвитку – це самореалізація. Даний процес у юнгіанстві називається індивідуацією і являє собою головне завдання людського життя, його зміст. Процес індивідуації є від-

новленням і розгортанням початкової потенційної цілісності індивіда. Індивідуація формує окрему людину як істоту, відмінну від загальної, колективної психології, тому вона також є процесом диференціації.

Однак неправильно було б розуміти індивідуацію тільки як розширення сфери свідомості, як розвиток свідомої психіки за рахунок зменшення несвідомого – навпаки, саме інтеграція несвідомих змістів складає основу особистісного росту. Метою процесу індивідуації є становлення Самості, знаходження особистістю цілісності та гармонії.

Самість – центральний організуючий архетип особистості, що виражає її потенціал. Проникнення у власну унікальну природу припускає пізнання неусвідомлюваних сторін і властивостей власної душі, інтеграцію окремих архетипів її структури. До їхнього числа Юнг відносить Персону, Тінь, Аніму в чоловіків і Анімус у жінок. Усвідомлення й об'єднання цих архетипів навколо Его, свідомого «Я» особистості, і є основним змістом процесу індивідуації, причому кожному архетипу відповідає визначений етап останнього.

Крім того, у процесі особистісного розвитку відбувається оволодіння діяльністю нижчої (підлеглої) психічної функції, що сприймається людиною як певна ірраціональна сторона психічного життя. Індивідуація відбувається при активній участі неусвідомлюваної (компенсаторної) установки, вона допускає ідентифікацію й інтеграцію комплексів особистого несвідомого. Людина учиться керувати своїми інстинктами, звільняється від влади їх темної, архаїчної сторони.

Особистісне зростання і розвиток молодого людини істотно відрізняються від розвитку в другій половині життя. Юнг пише: «Життя молодого людини, як правило, проходить під знаком загальної експансії з прагненням до досягнення цілей, що лежать на поверхні, а її невротизм, очевидно, ґрунтується головним чином на нерішучості чи відступі від цього напрямку.

Життя старої людини, навпроти, проходить під знаком контракції, утвердження досягнутого і скорочення зовнішньої активності. Її невротизм ґрунтується, як правило, на невластивому для її віку застряганні на юнацьких настановленнях. Якщо молодий невротик лякається життя, то літній відступає перед смертю. Те, що колись було для юнака нормальною метою, для літнього стає невротичною перешкодою, так само, як нерішучість молодого невротика – це спочатку нормальна залежність від батьків, що потім перетворюється у відносини інцеста.

Природно, що неврози, опір, витиснення, фікції тощо у молоді людини мають протилежне значення, порівняно з людиною літнього віку, незважаючи на удавану зовнішню подібність» [Юнг, 1997]. Отже, розвиток, відмінний від ідеї «дорослішання», з віком стає усе менш здоровим, навіть якщо і не супроводжується вираженими невротичними проявами.

Головне, що відрізняє аналітичну психологію Юнга від фрейдівського психоаналізу різні погляди на природу лібідо. Якщо Фрейд характеризує лібідо, вдаючись переважно до термінів сфери сексуальності, то для Юнга це життєва енергія загалом, в якій сексуальність – лише одна з її складових. За Юнгом, первинна життєва енергія лібідо виявляє свій вплив упродовж змужніння і розмноження, в певних видах діяльності залежно від того, що в певний момент є найбільш важливим для конкретної людини.

Юнг відкидає фрейдівське розуміння едіпового комплексу. Він пояснює прихильність дитини до матері як необхідну життєву потребу дитини і спроможність матері їх задовольнити. Коли дитина зростає, у неї з'являються сексуальні потреби, що накладаються на ті, які домінували в дитинстві. Юнг висловив припущення, що енергія лібідо набуває гетеросексуальних форм лише в пубертатний період.

Він не відкидав цілком наявність сексуальної мотивації в дитячому віці, однак звів сексуальність лише до одного з багатьох потягів у психіці.

Істотна відмінність між науковими позиціями Фрейда і Юнга стосується питання про спрямування чинників, визначальних для формування особистості людини. З точки зору Фрейда, людина є продуктом своїх дитячих переживань. Для Юнга людську особистість формує не тільки її минуле, а й такою ж мірою і власні цілі, очікування та надії на майбутнє. На його думку, формування особистості зовсім не завершується до п'яти років. Людина може змінюватися, і іноді досить значно, впродовж усього свого життя.

Наступне, що відрізняє наукові погляди Фрейда і Юнга, полягає в тому, що Юнг спробував заглибитись у царину несвідомого більше, ніж це вдалося Фрейдю. Він надавав ще одного виміру розумінню несвідомого: вроджений досвід людства як виду, успадкований від своїх предків-тварин (колективне несвідоме).

Юнг розрізняв два рівні несвідомого: особисте несвідоме і колективне несвідоме. Особисте несвідоме сфери несвідомого, що містить у собі утворення, які раніше перебували в свідомості, але згодом забувалися або ж витіснялися. Колективне несвідоме – най-

глибший рівень психічної діяльності, що включає природжений досвід минулих генерацій людей, а також предків-напівтварин.

Безпосередньо під рівнем свідомості перебуває особисте несвідоме, що складається зі спогадів, імпульсів і бажань, нечітких сприймань і іншого особистого досвіду, витісненого або просто забутого. Цей рівень несвідомого не надто глибокий; події, які там знаходяться, легко можуть бути відновлені у свідомості. Зміст особистого несвідомого – це згруповані в певні тематичні комплекси емоції, спогади, бажання тощо. Ці комплекси виявляються в свідомості як певні домінуючі ідеї – ідеї сили або ідеї неповноцінності і таким чином справляють свій вплив на поведінку. Комплекс – це ніби маленька особистість всередині людини.

Колективне несвідоме перебуває нижче особистого несвідомого: воно посідає більш глибокий рівень, воно невідоме індивіду і містить акумульований досвід минулих генерацій, включаючи і напівтваринний період в історії людства. Колективне несвідоме – це універсальний еволюційний досвід, що становить основу особистості людини. Важливо зазначити, що досвід у колективному несвідомому є справді несвідомим. Ми не можемо усвідомити його або ж якось пригадати, як це можливо при заглибленні в особисте несвідоме.

Архетипи – природжені тенденції всередині колективного несвідомого. Вони є внутрішніми детермінантами психічного життя людини, оскільки спрямовують дії людини в певне русло, чимось схоже на те, як поводитися в подібних ситуаціях наші предки-тварини. Архетипи виявляють себе в свідомості у вигляді емоцій і деяких інших психічних явищ.

Зазвичай вони пов'язані з моментами життєвого досвіду (народження і смерть), життєвого шляху (дитинство, юність), а також з реакцією на смертельну небезпеку. Архетипи – форми колективного несвідомого, що відіграють в культурі конструктивну роль. Завдяки їм можливий зв'язок епох і генерацій, збереження духовної цілісності культур.

Як би ми не тлумачили несвідоме – позитивно або негативно, воно є істотною складовою загальної системи свідомості. Свідоме і несвідоме доповнюють одне одного. Так, свідоме дискретне – сприймання, враження, думки – ми можемо розрізняти.

Несвідоме, навпаки, є континуальним. У ньому домінує безупинність потоку значень. Акти усвідомлення підлягають контролю, перевірці, повторенню, координації в часі. Несвідоме позбавлене цих ознак. Свідоме краще виявляється в усній формі, а неусвідомлене мовою образів-символів.

Юнг досліджував міфологію і художню творчість найдавніших цивілізацій, відшукуючи в них архетипічні символи, і аналізував їх. Виявилось, що існують символи, властиві всім архаїчним культурам (спільні для них), причому навіть таким, які були настільки віддалені в часі і просторі, що прямий контакт між ними був неможливий. Йому також вдалося виявити в сновидіннях пацієнтів щось, що він визначив як сліди подібних символів. Це ще більше зміцнило ідеї Юнга про колективне несвідоме.

Найбільш важливим архетипом Юнг вважав Самість. Поєднуючи і гармонізуючи всі аспекти несвідомого, «Я» створює єдність і стабільність особистості. Завдання Самості інтеграція різноманітних підсистем особистості. Юнг порівнював Самість з пориванням або прагненням до самоактуалізації, що визначає врівноваженість і цілісність, найбільш повне розкриття можливостей особистості.

За його переконанням, самоактуалізації можна досягти лише досягнувши середнього віку (між 35 і 40 роками). Цей відрізок людського життя Юнг розглядав як критичний період особистого розвитку – межу, долаючи яку особистість зазнає глибоких і позитивних перетворень.

Ідеї Юнга значно вплинули на широкі сфери антропології, релігії, історії, мистецтва і літератури. Для багатьох істориків, теологів і письменників його роботи стали справжнім джерелом натхнення. Однак, в цілому наукова психологія дещо ігнорувала його аналітичну теорію. Багато його книг так і не були перекладені англійською мовою аж до 60-х років ХХ сторіччя.

Нехтування Юнгом традиційними науковими методами видавалось зухвальством багатьом психологам-експериментаторам. Для них теорії Юнга з їх містичною і релігійною основою були ще менш прийнятними, ніж навіть фрейдівська концепція. У цілому все, що висловлюється на адресу ймовірності фрейдівської системи, можна віднести і до робіт Юнга. Він також більше спирався на клінічні спостереження й інтерпретації, ніж на контрольований експеримент.

Одна із самих гучних робіт – розпочате в рамках постмодернізму структурно-аналітичне дослідження процесів становлення психічних структур і новоутворень як системи культурних кодів означування суто біологічних за своєю природою категорій. Розвиток людської психіки розглядається як гранично соціальний і соціалізуючий її сутність процес. Найбільш повно ці принципи реалізовано в роботах Ж. Лакана [Лакан, 1998].

Він виділив у психоаналітичному дискурсі суб'єкта два основних типи мовлення: повне і порожнє. Автором повного мов-

лення є суб'єкт несвідомого («Інший»), а зміст його зумовлений психічними травмами, що витісняють потяги й інші неусвідомлювані аспекти особистісного функціонування, що призводить до появи невротичних симптомів. Так, доведено, що більшу частину часу на психоаналітичному сеансі клієнт вдається до порожнього мовлення і, таким чином, маскує несвідомі причини своїх проблем, тоді як завдання аналітика – вловити моменти повного мовлення і, завдяки цьому, вступити в діалог з Іншим.

Концепція Ж. Лакана щодо трьох основних реєстрів психіки – Реального, Уявного і Символічного – виходить з того, що розвиток людських (свідомих) форм відображення дійсності цілком визначається сферою суспільства і культури.

Спочатку психіка (Реальне) – це недоступний іменуванню хаос вражень, відчуттів, станів, потягів і почуттів, у якому живе новонароджена дитина до того часу, коли під контролем дорослих за допомогою впливів культури й участі мови вона навчається нарешті виражати свої відчуття за допомогою спеціально засвоєних семіотичних (знакових) засобів – жестів, осмислених складів, слів-найменувань, слів-понять і культурних паттернів поведінки.

У півтора роки (стадія дзеркала) відбувається встановлення зв'язків між організмом і його реальністю та формується реєстр Уявлюваного, «Я» як інстанції, у якій суб'єкт себе відчужує. Це споконвічне відчуження складає, за Лаканом, первинний досвід, що лежить в основі уявлюваного нарцисичного ставлення суб'єкта до власного «Я».

Уявлення щодо Уявлюваного і Реального в Лакана відповідають чітко некласичній концепції суб'єкта. Замість декартівського принципу когито, що постулює тотожність і повний збіг суб'єкта мислення і суб'єкта існування, він вводить іншу формулу: «Я мислю там, де я не є, і я є там, де я не мислю».

Наступне завдання розвитку полягає в об'єднанні площин мислення й існування, що можливо лише «в полі мови і мовлення». Останнє представлено третьою підсистемою психіки, реєстром Символічного.

Символічне формується на едіповій стадії розвитку. Визначальний момент – це сімейна ситуація, яка задає структуру першим формам соціальних взаємодій дитини. Сама природа символічного полягає в тому, що його суттю є структурний початок, певний порядок, місце культури, де усвідомлюються і розплутуються долі індивідуальних бажань.

Структуроване, упорядковане несвідоме (бажання Реального) знаходить символічні форми свого вираження, чи, за тер-

мінологією Ж. Лакана, невимовна реальність несвідомого, що означається, знаходить для себе означаюче. Символічний порядок, за Лаканом, є умовою існування суб'єкта.

Суб'єкт за Лаканом – це людина, суб'єкт психіки й одночасно індивідуальна особистість, суб'єкт діяльності, сприйняття і концептуалізації дійсності. Суб'єкт є певна сфера, з кожної точки якої, рівновіддаленної від несвідомого (Реального) центру, виходять лінії, утворені перетином площини Уявлюваного і Символічного. Конфронтуюче йому поняття – не об'єкт, а Інший.

Інший – це інший, інако-мислячий, що бачить, що почуває. Ця категорія повсюдно використовується в європейській філософії другої половини ХХ століття, поняття «Іншого» властиве феноменології, екзистенціалізму, персоналізму – практично всім сучасним школам людинопізнання. У Ж. Лакана «Інший» визначається виключно психоаналітично, як джерело (і одночасно результат) процесів витиснення й опору.

Я й «Інший» діалектично пов'язані між собою, а джерела цього зв'язку – у неможливості суб'єкта існувати в області реалізації своєї істини. Ж. Лакан пише: «Референтом власного «Я» є Інший. Власне «Я» встановлюється у віднесеності до Іншого. Воно є його корелятом. Рівень, на якому відбувається переживання Іншого, у точності визначає рівень, на якому, буквально для суб'єкта, існує власне Я» [Лакан Ж., 1998].

Ще одним важливим доповненням, що конкретизує сутність людини, було поняття предметно-практичної діяльності, людської практики, у ході якої здійснюється перетворення людиною як навколишньої дійсності, так і самої себе. Створюючи умови свого буття, людина затверджує одночасно і свою родову сутність.

Процес цього затвердження і є його самоствердження, самоутворення. Безумовно, обидва ці поняття, що вважаються сутнісними характеристиками людини не вичерпують усього розмаїття її субстанціональних властивостей і ознак. Разом з тим зазначені поняття виводять людину з онтологічних рамок і в силу цього перетворюють поняття про людину в ядро будь-якої філософської антропології.

Роботи Ж. Лакана започаткували лінгвістичне тлумачення несвідомого, згідно з яким останнє трактується як «та частина трансіндивідуального дискурсу, якої не вистачає суб'єкту для відновлення безперервності свого свідомого дискурсу». Це уявлення є підґрунтям структурного психоаналізу як психотерапевтичного засобу.

Висновки. Психічний розвиток особистості розглядається глибинними психологічними школами як становлення свідомості, а динаміка відносин між усвідомлюваними і неусвідомлюваними частинами (сторонами, аспектами) психіки і складає власне психічний розвиток. Цю точку зору в тій чи іншій формі можна вважати загальною для більшості психоаналітиків, навіть якщо вони дотримуються різних поглядів на природу і сутність несвідомого і ступінь його впливу на особистість.

S.D. Maksymenko. Psychoanalytic theories of the development of personality and psyche. The problem of mental development of the child's personality and the impact of training and education on the development, having its special interpretation in different ways and approaches, are being analyzed by the author. The most recognized and respected is emphasized to be deep psychology, within which the formation and development of personality are elucidated as quite fundamental. The task of the psychologist is accentuated to identify experiences that injure a person and dismiss them by remembering, conscious analysis, repressed instincts, understanding the causes of neuroses. It is noted that research in psychiatry and psychopathology compelled to study the role and actions of the unconscious factors that determine the needs and desires of the individual, his behavior, which contributed to a trend in psychoanalytic psychology (Z. Freud). It is noted that the concept of Z. Freud, who raised the most important components of the human psyche, the unconscious, has incorporated many different observations, conjectures and assumptions. The early stages of psychosexual development are emphasized to be the determining factors of the whole human life in psychoanalysis. It is established that the impression of the first five years, of course, is almost entirely within the scope of the unconscious, and the ratio of the forgotten and superseded material (descriptive and dynamic unconscious) is the basis for constitutional predisposition of a person to the emergence of mental disorders.

It is concluded that the mental development of a person is considered by deep psychological schools as formation of consciousness, and the dynamics of the relationship between realizable and unconscious parts (sides, aspects) is actually mental and psychological development. It is noted that this view in one form or another can be considered as common to most psychiatrists, even if they have different views on the nature and essence of the unconscious and the extent of its impact on the personality.

Key words: psychoanalytic theories, personality's development, depth psychology, psyche, mental development, inclinations, influence, neuroses, conscious and unconscious, psychosexual development.

Received January 08, 2015

Revised January 24, 2015

Accepted February 11, 2015